

არაბული ენათმეცნიერების სამივე პატრიარქის ნაშრომებმა გაგრძელება ხალილ იბნ ალ-ფარაჰიდის შრომებში პოვა. ჩვენამდე მოღწეულია მისი არაბული ენის პირველი განმარტებითი ლექსიკონი "ქითაბ ალ-აინი" და ნაშრომი არაბული ლექსთწყობის შესახებ. ლექსიკონში სიტყვები განლაგებულია არა ანბანთრიგზე, არამედ ფონეტიკურ-ფიზიოლოგიური პრინციპების საფუძველზე: ჯერ მოდის ხორხისმიერები, შემდეგ პალატალები, შიშინები, ენისმიერნი, ბაგისმიერნი... პირველი არაბული ლექსიკონიდან ჩვენამდე მხოლოდ ამონაწერებია შემორჩენილი ესპანელი ლექსიკოლოგის აბუ ბაქრ ალ-ზუბაიდის ნაშრომში. ხალილის გრამატიკა ცნობილია იმ ციტატების მიხედვით, რომლებიც ხალილის მოწაფეების, ან შემდგომი პერიოდის ავტორების შრომებშია წარმოდგენილი. ეს ციტატები სრულ წარმოდგენას იძლევა ხალილის გრამატიკულ ნააზრევზე. ხალილის გრამატიკული კონცეფცია კარგად ჩანს მის განმარტებით ლექსიკონში. ხალილის მისი ბიოგრაფები არაბული მეტრიკისა და მისი წესების შექმნასაც მიაწერენ. ამ სფეროში მისი ნაშრომებიდან ჩვენამდე მხოლოდ ლექსებმა მოაღწია.

ფოლერსის აზრით, ხალილის ფონეტიკური კონცეფცია განიცდის ინდური ენის გრამატიკის გავლენას, რაც იმით აიხსნება, რომ ხალილიც, მსგავსად ინდოელი გრამატიკოსებისა, თანხმოდანთა ჯგუფებს საწარმოთქმო ადგილის მიხედვით რვა ნაწილად ყოფს. თანხმოდანთა მისეული კლასიფიკაცია საკმაოდ ზოგადია და თან ბევრი უზუსტობა ახლავს. სიბავაიჰის შეუმჩნეველი არ დარჩენია ხალილის თანხმოდანთა დახასიათების ნაკლოვანება და მოგვიანებით თავის ნაშრომში "ალ-ქითაბი" წარმოდგინა თანხმოდანთა ახლებური კლასიფიკაცია, რომელიც შემდგომ ყველა არაბისტი გრამატიკოსის წყაროდ იქცა, მათ შორის თანამედროვე ეპოქის ავტორებისთვისაც. არაბული ბგერების სიბავაიჰისეულ კლასიფიკაციაში საარტიკულაციო მანერა და რაგვარობა უფრო დეტალურადაა აღწერილი, ვიდრე ხალილისთან. სიბავაიჰის დამსახურებაა, რომ მან "ალ-ქითაბში" შეაჯამა ბასრის სკოლის გრამატიკული კვლევის შედეგები. მასში დასრულებული სახით არის წარმოდგენილი არაბული გრამატიკის მთელი სისტემა.

სიბავაიჰი მუშაობდა სხვადასხვა გრამატიკულ ასპექტზე. თავის სწავლებაში ბგერების არტიკულაციის (مخارج الحروف) შესახებ იგი იძლევა მათ საკმაოდ ზუსტ აღწერილობას და არაბულ თანხმოდანებს წარმოთქმის ადგილის მიხედვით თექვსმეტ ჯგუფად წარმოგვიდგენს. მისი აზრით, ჰაერის ნაკადი, რომელიც აღწევს სამეტყველო ორგანოებში, მოცემულ თექვსმეტ საწარმოთქმო ადგილზე სხვადასხვანაირი სახის დაბრკოლებას ხდობს, რის შედეგადაც შეიძლება გამოვყოთ თანხმოდანთა სამი ძირითადი ჯგუფი: (I) ხშულები — სულ ცხრაა, (II) ნაპრალოვნები — სულ თოთხმეტია და ნახევრად ხშულები, ანუ ხშულ-ნაპრალოვნები — რვა. მას ეკუთვნის ასევე ბგერების მუდრეებად და ყრუებად დაყოფა. ამ ტერმინთა ინტერპრეტაციის საკითხი დღესაც სადავოა არაბულ ენათმეცნიერებაში. სიბავაიჰი ძირითადად ცალკეულ მახასიათებლებს ანალიზებს და აყალიბებს ფონეტიკურ წესებს, რომლებიც ეხება ბგერათა ყალიბებს არაბულში.

სიბავაიჰის დეტალურად აქვს დამუშავებული მორფოლოგიაც, კერძოდ: 1. მეტყველების ნაწილები, 2. ძირის აგებულება, 3. სახელები და მათი კლასიფიკაცია, 4. ზმნა და მისი ფორმები, 5. ორ- და სამბრუნვიანი სახელები, 6. მიმართებითი სახელების წარმოება, 7. კომპოზიტები, 8. რიცხვისა და სქესის კატეგორიების წარმოება და სხვ.

საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ სიბავაიძის ნაშრომში ხშირად გვხვდება ამა თუ იმ მორფოლოგიური მოვლენის განმარტებული ფორმულირება. ამ მხრივ აღნიშვნის ღირსია მისი მსჯელობა ორ- და სამბრუნვიანი სახელების შესახებ. განსაკუთრებით სრული სახით აქვს დამუშავებული სახელთა კლასიფიკაცია. მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მის ნაშრომში ზმნის მორფოლოგიურ ანალიზს. სიბავაიძი გამოყოფს ზმნის სამ ფორმას: წარსული, აწმყო-მომავალი დრო და ბრძანებითი კილო. ნაშრომში მოცემულია სამივე ფორმის დროთა დახასიათება. მისი განმარტებით, წარსული დრო არის "ის, რაც იყო", აწმყო-მომავალი "ის, რის შესახებაც მიდის საუბარი და რაც არ წყდება", ბრძანებითია "ის, რაც არ მომხდარა, მაგრამ მოხდება". გრამატიკოსი იძლევა, აგრეთვე, ზმნის მორფოლოგიური კატეგორიების ანალიზს: გარდამავლობის, გარდაუვლობის, გვარის, პირის, რიცხვისა და სქესის, ამასთანავე, გამოყოფს აღნიშნულ მორფოლოგიურ კატეგორიათა შესაბამის გრამატიკულ ფორმებს; დაბოლოს, სიბავაიძი აღწერს და აანალიზებს სამ- და ოთხთანხმოვნიან ზმნურ ძირებს.

ხალილის მიმდევრები ცდილობდნენ აღმოეფხვრათ მათი წინამორბედის შეცდომები და შესწორებები შეეტანათ ხალილისეულ თანხმოვანთა კლასიფიკაციაში. ყველაზე კარგად ამის გაკეთება მოახერხა შუა საუკუნეების დიდმა მოაზროვნემ, ანატომიისა და ადამიანის ფიზიოლოგიის ჩინებულმა მცოდნემ აბუ ალი იბნ სინამ (ავიცენა 980–1037). მან დეტალურად აღწერა თანხმოვანთა არტიკულაცია და ისინი საწარმოთქმო ადგილის მიხედვით დააჯგუფა, მიიღო სულ ცხრა ჯგუფი. ავიცენას ტრაქტატი იწყება შესავლით, რასაც მოსდევს ექვსი თავი. პირველ თავში ავტორი განიხილავს ზოგადად ბგერის წარმოშობის საკითხს. მეორე თავში კი ფორმულირებულია უშუალოდ სამეტყველო ბგერათა მოდიფიკაციები, მეტყველების ორგანოთა დახასიათება და ფონემათა კლასიფიკაცია. მესამე თავი მოიცავს სამეტყველო ორგანოთა ანატომიისა და ფიზიოლოგიის დეტალურ ანალიზს. მეოთხე და მეხუთე თავებში წარმოდგენილია ბგერათა ფიზიოლოგიური და აკუსტიკური თავისებურებები. ამასთან, მეოთხე თავში სალიტერატურო არაბულის ფონემათა დახასიათება, ხოლო მეხუთე თავში კი ზოგიერთ ბგერათა ფონემური ვარიანტები და უცხო ენების (თურქული, სპარსული და ხორეზმული) თანხმოვნებია დახასიათებული. ტრაქტატის მეექვსე თავი ეძღვნება ბგერის წარმოქმნის არა ენობრივ, არამედ ფიზიკურ მიზეზებს.

ბასრის სკოლის ერთ-ერთი წარმომადგენელი გახლდათ სიბავაიძის თანამედროვე ალ-ასმაი. მან აღზარდა მეცნიერების მთელი პლეადა. ის გახლდათ პოეზიის ბრწყინვალე მცოდნე და ფლობდა უდაბნოში მცხოვრებ არაბთა დიალექტებს. მის მონოგრაფიებში თავმოყრილია დიდძალი ლექსიკური მასალა, რომლებიც განლაგებულია საგნების თვისებების მიხედვით. მან სპეციალური შრომები მიუძღვნა ცხენის, აქლემის, ცხვისა და გარეული ცხოველების სხეულის ნაწილების დიალექტურ დასახელებებს. ალ-ასმაის გზას გაჰყვა მისი მოწაფე აბუ უბაიდა. ჩვენამდე მოაღწია მის მიერ შეკრებილმა ანდაზებმა. მისი მთავარი ნაშრომი, რომლის შექმნასაც 40 წელი მოანდომა, შედგება 1000 თავისაგან და ილუსტრაციის სახით თან ახლავს 1200 ლექსი.

ალ-მუბარადის შრომების უმეტესობა დაკავშირებულია სიბავაიძის შემკვიდრებობასთან. თავის ერთ-ერთ ადრეულ წიგნში ის აკრიტიკებს სიბავაიძის

"ალ-ქითაბს", რაც იმ დროისთვის საკმაოდ სარიცხო იყო. ალ-მუბარადის კრიტიკა გამოწვეული იყო, ერთი მხრივ, სიბავაიშის ნაშრომის ერთი ხაწილის მრავალსიტყვაობით, მეორე მხრივ, იგი აკრიტიკებდა იმ ფაქტს, რომ "ალ-ქითაბი" ნაკლებად გასაგები იყო თანამედროვეთათვის.

ბასრის სკოლის უკანასკნელი დიდი წარმომადგენელი გახლდათ მუჰამედ იბნ დურაიდი, რომელიც აგრძელებდა თავისი წინამორბედების კვალს მშობლიური ლექსიკის შეგროვებითა და კლასიფიკაციით.

ბასრის სკოლის დაარსებიდან ცოტა მოგვიანებით შეიქმნა ქუფის სკოლა. ქუფაც მალევე გახდა არაბული პროვინციის კულტურული ცენტრი. ამ ორი ქალაქის ენათმეცნიერთა შორის გაიმართა მწვავე კამათი არაბული ენის გრამატიკის სხვადასხვა საკითხზე. აზრთა სხვადასხვაობა განპირობებული იყო იმ დროს ამ ქალაქებში გაბატონებული ენობრივ საკითხებზე სრულიად განსხვავებული თეორიული შეხედულებებით.

მწვავე პოლემიკის ერთ-ერთი ძირითადი საკითხი იყო სიტყვაწარმოებისა და დერივაციის ფორმათა ამოსავალი ერთეულის დადგენა. ბასრის სკოლა ზმნის ამოსავალ ფორმად მიიჩნევდა მოქმედების სახელს — მასდარს. ქუფის სკოლის აზრით კი, ზმნის ამოსავლად უნდა მივიჩნიოთ წარსული დროის ზმნური ფორმა.

სალიტერატურო ენის ნორმათა დადგენის დროს არაბულ ენათმეცნიერებაში განსაკუთრებით ყურადღებას იქცევს ცოცხალ მეტყველებაზე ორიენტაციის აღება; ამიტომ ორივე სკოლის ფილოლოგები ხალხში ტრიალებდნენ და გულდასმით სწავლობდნენ მათს მეტყველებას. მეტი უპირატესობით სარგებლობდა ჰიჯაზისა და ქ. მექის მეტყველება, საიდანაც იყო ისლამის ფუძემდებელი მუჰამედი.

არაბული ენათმეცნიერების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემა იყო სალიტერატურო ენისა და დიალექტების ურთიერთმიმართების გარკვევა. ბასრის სკოლა ამოდიოდა პურისტული ტენდენციებიდან და წინააღმდეგი იყო სალიტერატურო ენაში დიალექტური ფორმების შეჭრისა. ქუფელები, მართალია, ნაკლებ სიმკაცრეს ავლენდნენ ამ მიმართულებით, მაგრამ ისინიც საზღვარს ავლენდნენ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებს შორის. თუმცა საინტერესოა ის ფაქტი, რომ არაბი ენათმეცნიერები ამა თუ იმ გრამატიკული ფორმის, სინტაქსური კონსტრუქციის, ან სიტყვის წარმოთქმის სისწორის შესამოწმებლად დიალექტთა მონაცემებს მიმართავდნენ. რა თქმა უნდა, ამისათვის ყველა დიალექტი არ გამოდგებოდა. მაგალითად, არაბული ორთოპედიის ეტალონად ითვლებოდა ჰიჯაზის დიალექტი.

ბასრისა და ქუფის სკოლებს განსხვავებული შეხედულება ჰქონდათ სინტაქსის საკითხებზეც. სინტაქსურ კონსტრუქციებს, რომლებსაც ქუფელები კანონიერად მიიჩნევდნენ, ბასრელები ლიტერატურული ენისათვის მიუღებლად თვლიდნენ.

ქუფის სკოლის ფუძემდებლად მიჩნეულია ალ-რუასი, რომლის მეცნიერულ ნაშრომებს ჩვენამდე არ მოუღწევია.

ქუფის სკოლის წარმომადგენელთა შრომებიდან აღსანიშნავია ალ-ქისაის "ტრაქტატი სახალხო ენის შეცდომათა შესახებ".

XI საუკუნის დასაწყისში არაბული ფილოლოგიის შესწავლის ცენტრმა ბასრიდან და ქუფიდან ბაღდადში გადაინაცვლა. ხალიფას კარზე შეკრებილმა

მეცნიერებმა გადაწყვიტეს თავი მოეყარათ ორივე სკოლის წარმომადგენელთა ნაშრომებისათვის, გაეერთიანებინათ და პრაქტიკული მიზნებისათვის გამოეყენებინათ

ალ-ქისაის ტრადიციებს აგრძელებდა ბაღდადელი იბნ ას-სიკკითი. ენის სრულყოფილად შესწავლის მიზნით, მანაც დიდხანს იცხოვრა ბედუნიებთან. ას-სიკკითის დიდი წვლილი მიუძღვის ძველი არაბული პოეტური ნაწარმოებების გამოქვეყნებაში. მას ეკუთვნის გრამატიკული ნაშრომი "ენის გაუმჯობესების შესახებ", რომელიც, ფაქტობრივად, ალ-ქისაის ტრაქტატის გაგრძელებაა.

იბნ ას-სიკკითის მოსწავლე მუჰამედ ალ-ანბარი თანამედროვეებს აოცებდა თავისი ნიჭითა და მეხსიერებით. მან ზეპირად იცოდა 300 000 ლექსი, რომელთაც ყურანის გარკვეული ადგილების ახსნისას მაგალითებად იყენებდა. მისი ნაშრომებიდან მნიშვნელოვანია "წიგნი საპირისპირო მნიშვნელობის სიტყვათა შესახებ".

ახალი მიმართულების ერთ-ერთი წარმომადგენელი გახლდათ ყოველმხრივ განათლებული პიროვნება იბნ ქუთეიბა (წარმოშობით ირანელი). მან შექმნა ენციკლოპედია 12 ტომად. მასვე ეკუთვნის პუბლიცისტური წერილები რელიგიური სკეპტიციზმის წინააღმდეგ.

ად-დინავარი სამართლიანად არის მიჩნეული ენციკლოპედიური განათლების მქონე პიროვნებად. წარმოშობით სპარსი გახლდათ. განათლება მიიღო ქუფის გრამატიკულ სკოლაში. ენათმეცნიერების გარდა გატაცებული იყო ისტორიით, ალგებრითა და ასტრონომიით. მთელი ცხოვრება გაატარა მშობლიურ ქალაქ დინავარში (აქედან მისი სახელიც — დინავარი), სადაც მისი გარდაცვალებიდან ასეული წლების შემდეგაც ყველას აჩვენებდნენ მის ასტრონომიულ ობსერვატორიას. მისი მიმკვიდრეობიდან უნდა აღინიშნოს ისტორიული ხასიათის ნაშრომი, რომელშიც ავტორი დაუფარავად გამოდის ყოველივე არაბულის წინააღმდეგ და ძველი სპარსეთის ისტორიულ პიროვნებებს ხოტბას ასხამს. მის ნაშრომს მცენარეებზე ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ ცნობილია იმ ციტატებით, რომლებიც გამოყენებული აქვთ მომდევნო პერიოდის ლექსიკოგრაფებს. მისი შრომებიდან მნიშვნელოვანია "უბრალო ხალხის ენობრივი შეცდომები" და "მეტყველების გაუმჯობესება".

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს X-XII სს.-ის გამოჩენილი არაბი მეცნიერი იბნ ჯინნი, რომელიც თავის წინამორბედთაგან განსხვავებით, მაღალი მეცნიერული კვლევის ხარისხით გამოირჩევა. თავის ნაშრომში "ხელოვნების საიდუმლო" ის გარკვევით განიხილავს იმ ენობრივ საკითხებს, რომლებიც მხოლოდ სიბავაიჰის აქვს აღნიშნული, ან მანამდე ზედაპირულად განიხილებოდა. ასევე პირველად წარმოადგენს თანხმობანთა და ხმოვანთა ურთიერთგავლენის დეტალურ ანალიზს.

იბნ-ჯინნი ნაშრომში *sirr sinā'at al-i'rāb* აღნიშნავს, რომ ძველი გრამატიკოსები განარჩევენ გრძელ და მოკლე ხმოვნებს, რომელთაც შესაბამისად დიდ და მცირე ხმოვნებს უწოდებენ, მაგ.: ā – alif al kubrā, a - alif as-sugra. ავიცენა ძირითადად ამ პრინციპს მისდევს.

იბნ-ჯინნი სავსებით იზიარებს თვალსაზრისს სამი ხმოვნის არსებობის შესახებ და გრძელი და მოკლე ხმოვნების ოპოზიციას. მას შეუშინეველი არ დარჩენია ის ცვლილებები, რომლებსაც ხმოვნები ურთიერთმეზობლობაში განიცდიან. გრამატიკოსი ამუშავებს ძირის ორთანხმოვნიანობის თეორიას, რის შედეგადაც არაბულ ენათმეცნიერებაში ჩნდება ცნება *al-iḥtiqāq al akbar* "დიდი

ეტიმოლოგია“ (მ. გობრონიძე, 1988, გვ. 9-14). არაბული ენათმეცნიერების სწორედ ეს ახალი დარგი წარმოადგენს შუა საუკუნეების არაბ ენათმეცნიერთა ეტიმოლოგიური კვლევის მწვერვალს.

XII ს.-ის არაბი გრამატიკოსი ზამახშარი თავის ნაშრომში "al-mufassal" ფაქტობრივად აჯამებს არაბული გრამატიკის ოთხი საუკუნის მიღწევებს. იგი გამოირჩევა სალიტერატურო არაბული ენის ბგერითი სისტემისა და მისი ფონეტიკურ-ფონოლოგიური პროცესების სრულყოფილი, მეტად ორიგინალური და ამავე დროს ლაკონური აღწერილობით. ზამახშარი მისდევს სიბავაიჰისა და შუა საუკუნეების სხვა არაბი ენათმეცნიერების მიერ შემუშავებულ პრინციპებს და თანხმობენებს ყოფს ძირითად და ვარიანტ თანხმობენებად.

ზამახშარი გამოყოფს არტიკულაციის თექვსმეტ ადგილს და აჯგუფებს მის ხელთ არსებულ ბგერებს (ორმოცდასამ ფონემასა და ალოფონს), როგორც კლასიკური (მართებულ/გრამატიკული) ასევე სასაუბრო (არამართებულ/არაგრამატიკული) ენის სამეტყველო ბგერათა ინვენტარიდან. ავტორი ფონეტიკური საკითხების მხარდამხარ განიხილავს ისეთ საკითხებს, როგორიცაა: ბგერითი ცვლილებები, თანხმობანთკომპლექსები და სხვ. ამასთანავე ნათლად მიუთითებს, რომ არაბული ენის ფონემათა წარმოსათქმელად საკმარისია 15 საწარმოთქმო ადგილი. n-hafifa-სთვის მას განკუთვნილი აქვს მე-16 საარტიკულაციო ადგილი. ეს მოვლენა იმით აიხსნება, რომ ყველა იმ მისაღებ და მიუღებელ ვარიანტთაგან მხოლოდ n-hafifa-ს ესჭირდება განსაკუთრებული საარტიკულაციო ადგილი, ხოლო დანარჩენები ნაწილდებიან ძირითად თანხმობანთა საარტიკულაციო ადგილების მიხედვით. საინტერესოა ზამახშარის მონაცემები ضის, طსა და قის შესახებ. ამ თანხმობენების არსებობა არტიკულაციის სპეციფიკურ მომენტებში, რომელიც დაფიქსირებული აქვს ზამახშარის, ერთი მხრივ, მიუთითებს ძველ ტრადიციაზე, რომელსაც იცავდნენ ყურანისა და კლასიკური პოეზიის კითხვის დროს, მეორე მხრივ, მას ადგილი აქვს არაბული ენის დიალექტოლოგიურ მასალებში. ტრაქტატის ბოლო ნაწილში წარმოდგენილი და განხილულია ის პრობლემები და მოვლენები, რომლებიც საერთოა სამი მეტყველების ნაწილისათვის: სახელის, ზმნისა და ნაწილაკისათვის.

ზამახშარის, აგრეთვე, ეკუთვნის ანდაზებისა და დიდაქტიკური მოთხრობების კრებულები, ნაშრომები თეოლოგიაზე, ყურანის კომენტარი, რომელშიც ავტორი განსაკუთრებით წარმოაჩენს მუთაზილიტურ იდეებს და უკვე შესავალშივე აღიარებს ყურანის შექმნილობას. ხსენებული ნაშრომი ჩვენამდე მოღწეული ერთადერთი სრული მუთაზილიტური თაფსირია, რომელშიც მან პირველმა მოგვცა ტექსტის მეცნიერული კრიტიკა.

მომდევნო ორი საუკუნის განმავლობაში არაბული ენათმეცნიერება განვითარების მაღალ საფეხურზე იმყოფება, მაგრამ მნიშვნელოვანი გრამატიკული ნაშრომები იმ პერიოდში არ შექმნილა; თითქმის ყველა შრომა კომპილაციური ხასიათისაა და ერთმანეთისაგან არ განსხვავდება. ამ დროისთვის ქუფისა და ბასრის ცენტრებმა თავისი შესაძლებლობები ამოწურა და არაბული ენათმეცნიერება თავშესაფარს პოულობს ნიზამიას უნივერსიტეტში, აქ მოღვაწეობდა ალ-ჯავალიკი, რომელიც დაიბადა 1073 წელს ბაღდადში და გარდაიცვალა აქვე 1144 წელს. სინტაქსის მოკლე სახელმძღვანელოს გარდა, მან შექმნა "გრამატიკა ლექსად", "წიგნი ხალილის ენობრივი შეცდომების შესახებ"

და პირველი უცხო სიტყვათა არაბული ლექსიკონი. შემდგომში იგი აზუსტებს ზოგიერი სიტყვის ეტიმოლოგიას, რომელიც ნასესხები იყო არამეული თუ სპარსული ენებიდან.

ამ პერიოდის გამოჩენილი მეცნიერი იყო აბდ ალ-რაჰმან იბნ ალ-ანბარი. მისი შრომებიდან აღსანიშნავია "წიგნი ფილოლოგიის ისტორიაზე", რომელიც შედგება რიგი ბიოგრაფიული ნარკვევებისაგან. მასვე ეკუთვნის, აგრეთვე, რამდენიმე გრამატიკული შრომა და ტრაქტატი ქუფისა და ბასრის სკოლების უთანხმოების შესახებ.

მას შემდეგ რაც ბაღდადი მონღოლებმა დაიპყრეს და არაბული გავლენა ესპანეთშიც შესუსტდა, არაბული ენათმეცნიერების ცენტრმა სირიასა და ეგვიპტეში გადაინაცვლა. ამ დროის ავტორები დიდი ინოვაციურობით არ გამოირჩეოდნენ. ისინი აგროვებდნენ და განმარტავდნენ მათ ხელთ არსებულ მასალას. მიუხედავად ამისა, უნდა აღინიშნოს მათი დიდი დამსახურება არაბული ენათმეცნიერული ლიტერატურის სრული ფიქსაციისა და კომენტირების საქმეში. გრამატიკოსებმა ალ-ასთარაბაზიმ (გარდ. 1284) და ას-სუიუტიმ (XV ს.) არაბული ენათმეცნიერული ტრადიციის შესწავლის გარდა შეძლეს შეეგროვებინათ და დაემუშავებინათ მათთვის ხელმისაწვდომი ყველა დიალექტის მასალა (მ. გობრონიძე, 1990, გვ. 16-21). სირია-ეგვიპტის აღორძინების პერიოდის ავტორთა თხზულებები ვრცელდებოდა უამრავი ნუსხით, სისტემატურად ისწავლებოდა არა მარტო არაბულ სკოლებში, არამედ დღემდეც დიდი გავლენით სარგებლობს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. გობრონიძე, 1979** - მ. გობრონიძე, არაბული ეოკალიზმის საკითხი იბნ-ჯინნის გრამატიკულ ტრაქტატში, ჯეჰანმარდი, II, თბ., 1979, გვ. 9-13.
- მ. გობრონიძე, 1980** - მ. გობრონიძე, შუა საუკუნეების არაბული ფონეტიკური თეორიის ძირითადი საკითხები (VII-XIII სს.), თბ., 1980.
- მ. გობრონიძე, 1988** - მ. გობრონიძე, "იშთიკაჯი" ძველ არაბულ ენათმეცნიერებაში, ტიპოლოგიური ძიებანი, თბ., 1988.
- მ. გობრონიძე, 1990** - მ. გობრონიძე, იბდალი (ბგერათმონაცვლეობა) ალ-ასთარაბაზის მიხედვით, ტიპოლოგიური ძიებანი, თბ., 1990, გვ. 16-21.
- მ. გობრონიძე, 1994** - მ. გობრონიძე, ჰამზის რედუქცია არაბულში ასთარაბაზის "კომენტარის" მიხედვით, ტიპოლოგიური ძიებანი, თბ., 1994, გვ. 73-77.
- ლ. მამულია, 1985** - ლ. მამულია, არაბული გრამატიკული ლიტერატურა საქსსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის აღმოსავლურ ფონდში, სემიტოლოგიური ძიებანი, თბ., 1985, გვ. 41-51.
- ლ. მამულია, 1990** - ლ. მამულია, იბნ ჰიშამი და მისი თხზულება სინტაქსის საფუძვლების შესახებ, სემიტოლოგიური ძიებანი, V, თბ., 1990, გვ. 33-37.
- ნ. რობაქიძე, 1988** - ნ. რობაქიძე, შუა საუკუნეების არაბი გრამატიკოსები ხვონათა რედუქციის შესახებ, სემიტოლოგიური ძიებანი, თბ., 1988, გვ. 48-51.
- ნ. რობაქიძე, 1991** - ნ. რობაქიძე, ტერმინი სიბავაიჰის ინტერპრეტაციით, სემიტოლოგიური ძიებანი, თბ., 1991, გვ. 41-44.
- მ. ანდრონიკაშვილი, 1984** - М. Андроникашвили, Грамматический Трактат аз-Заджаджи, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук Тб., 1984.

- ა. ბელოვა, 1999 - А.Г.Белова, Очерки по истории арабского языка, М., 1999.
- ვ. ზვეგინცევი, 1958 - В. Звегинцев, История арабского языкознания, М., 1958.
- ლ. შამულია, 1965 - Л. Мамулия, Грамматический трактат Абу Али ал-Фариси, Семитские языки, М.1965, ст.568-585.
- ბ. რობაქიძე, 1984 - Н. Робакидзе, Фонетическая концепция аз-Замахшари, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук Тб., 1984.
- მ. ქელიძე, 1989 - М. Челидзе, Идафа в классическом арабском языке, შაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1989, გვ. 227-227.

LELA AVALIANI

ON THE HISTORY OF THE MEDIEVAL CENTURIES' ARABIC GRAMMAR SCHOOLS

In the close of the 6th and beginning of the 7th centuries drastic changes took place in the Arab peninsula. Islam, new monotheistic religion, replaces polytheistic religion. The Arabic language is proclaimed as the divine tongue in 632. The creation of the Koran text lays foundation of the official, standard Arabic language. Arabic language becomes the mandatory language for all Muslims. Conversion of peoples other than those of the Arabic origin to Islam bore threats to the language of Koran and the literary Arabic, in general. Deviation from the language norms and different interpretation of religious dogmas was but to be expected. That is why the normalization of the literary language became a matter of crucial importance. Apparently, the learning and treating Arabic language turned into an affair of the state. That was a reason why the grammar schools of Basra and Kufa and later of Baghdad were established. The activities that had begun for the practical needs soon achieved high scientific levels.

Considering certain specialist literature this article presents the history of the development of the Arabic grammar schools and their importance for learning the history of the Arabic language.